

Facelift rozjasňuje tvář a dává jí příjemně optimistický výraz aneb O slovníkové exemplifikaci

text MICHAELA LIŠKOVÁ

PŘI TVORBĚ nového výkladového slovníku současné češtiny se setkáváme s problematikou exemplifikace. Co může být těžkého na vybrání pár příkladů? Např. ke slovu *auto* slovníkář napíše spojení se slovy *nákladní, osobní; hasičské; ojeté; jet; parkovat; zcizit* a je to, nebo ne? Tak snadné to samozřejmě není: sestavení vhodné příkladové části slovníkového hesla může být stejně náročné jako formulace výkladu významu. Při exemplifikování je třeba dbát na řadu faktorů, mj. ukázat slovo v jeho pravopisných variantách, doložit jeho gramatická specifika, zařadit do typické komunikační sféry, použít dostatečný kontext – a v neposlední řadě hlídat obsahovou stránku příkladů přebíraných z autentických textů.

Značné nároky na slovníkáře bezpochyby klade exemplifikace vulgárních výrazů, vždyť slovník se užívá i ve školní výuce. Svá úskalí však mají i příkladové části u zdánlivě zcela nevinných hesel. Bylo by např. patřičné ilustrovat slovo *člověk*, lidský jedinec? příkladem *žijeme ve společnosti, která posuzuje hodnotu člověka podle výše konta?* Domnívám se, že ne. Toto tvrzení nevyhovuje o celkovém postoji české společnosti, neboť v různých tradicích prestižnosti povolání se u nás tradičně vysoko umísťují lékaři, vědci a učitelé, u nichž není zámožnost běžným standardem.

Ilustrovat heslo *facelift*, chirurgické vypnutí kůže na obličeji a krku s cílem vyhlazení vrásek? příkladem z titulku *facelift rozjasňuje tvář a dává jí příjemně optimistický výraz* by jistě adekvátní nebylo. Takové tvrzení se může objevit v propagačním letáku, který přesvědčuje klienty o výhodách tohoto zákroku. Ve skutečnosti však mohou být výsledky faceliftu diametrálně odlišné, výraz tváře může působit nepřírozeně, toporně či udiveně.

Při volbě příkladů do všeobecného výkladového slovníku je tedy třeba postupovat uvážlivě. V lexikonu se totiž nejen uchovává bohatství jazyka, ale zrcadlí se v něm i národní a kulturní identita. ●

Mgr. MICHAELA LIŠKOVÁ (*1977) vystudovala český jazyk a literaturu na Filozofické fakultě UK v Praze. V Ústavu pro jazyk český AV ČR, v v. i., se věnuje lexikologii a lexikografii. Je členkou autorského kolektivu připravovaného Akademického slovníku současné češtiny.

Temná historie medicíny

text RADKIN HONZÁK

DÍVAT SE KRITICKY na vývoj kteréhokoliv oboru může být zajímavé, ale může to být také nuda. Dělat si šoufky z jeho chyb vyvolaných neznalostí současně zkombinovanou nepatřičnou pýchou je vždycky vděčné. Prospěšné pro všechny by bylo, kdyby takový komentátor dotáhl text až k dnešku a stejně nesmlouvavě se podíval na současnost a na její chyby. Do toho se ale mnoha kritikům nechce. Nicméně je-li zdrojem humoru pocit nadřazenosti, zapomenutí na to, co nás trápí dnes, a pobavený pohled na hloupost generací předchozích, nám úsměv u zdánlivě zcela nevinných hesel. Humor pak dovoli i leccos přijmout.

Publikace amerického právníka nabízí směsici vesměs hororových medicínských příběhů, od řek babylonských přes středověk, heroické období osvícenství až po padesátá léta 20. století, proti níž je změt Cimrmanových slepých uliček dětským bludištěm na Petříně.

Medicína skutečně nebyla humánním počínáním. Autor sám k tomu říká: *Od dob Hippokrata až po relativně nedávnou dobu lékařská profese napáchala více škod než dobra.* Na dotaz, kde vidí cílovou čtenářskou skupinu, koho kniha zaujme, odpovídá: *Řekl bych, že milovníky historie, medicíny nebo biografii a každého, kdo oceňuje nekonvenční a zajímavé historické lahůdky.*

Milovníky historie chci tedy upozornit, že jde pouze o její temnou část, nezasazovanou už – kromě datace – blíže do žádného sociálního ani kulturního kontextu. Jde většinou o kuriózní „anekdotické příběhy“ a léčebné postupy z jednotlivých historických období podávané odlehčenou formou navzdory krutému a tragickému obsahu, což je zdrojem i esencí svérázného humoru.

Jako milovník historie jsem se cítil ošizen. Babylonské medicíně je věnováno doslova pár stránek. Z Egypta mi chybí

NATHAN BELOFSKY:

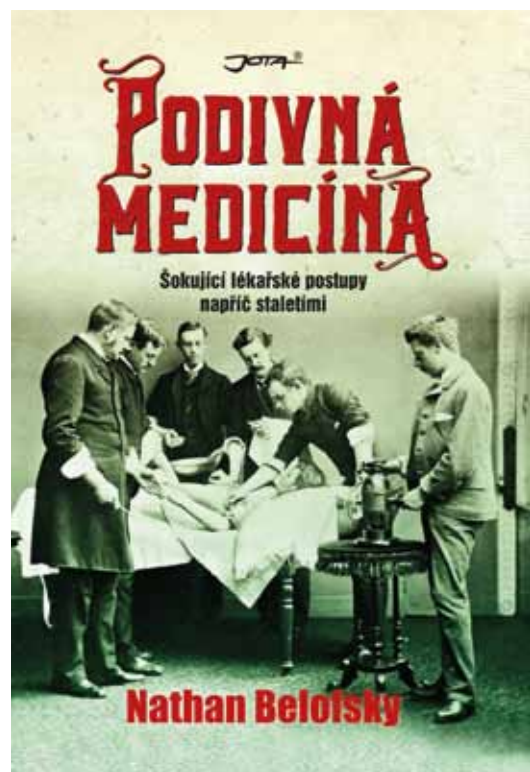
Podivná medicína

JOTA, Brno 2016, 206 s., ISBN 978-80-7462-930-3

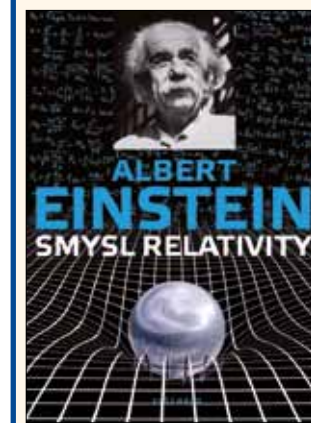
údaj, že právě zde vymysleli, že hysterie vzniká tak, že děloha se utrhne a courá po těle, a tam, kde se přicucne, tropí neplechu. A že je třeba ji dostat zpátky buď vykuřováním, nebo vkládáním sošky posvátného ptáka Ibise do vagíny. A že toto převzali Řekové a dle názvu dělohy – hysteron – tuto chorobu pojmenovali. A že Ambroise Paré, mnohokrát v textu zmiňovaný, vymyslel vykuřovací pesar, který se používal ještě začátkem 20. století.

Když už se budu věnovat sběru drbů a hanebných skutků kohokoliv a čehokoliv, nenechám si ujit takovou perlu, jakou je skutečnost, že slavná scéna zachycená na obraze Tonyho Roberta-Fleuryho Pinel v Salpêtrière se nikdy nekonala v Pinelově režii. Velkolepé osvobození šílených žen zajistil jeho laický spolupracovník Pussin a legendu putující 200 let učebnicemi vymyslel Pinelův syn.

A pozor! S Cerlettim se to také mělo jinak, než jak to podává autor. Šoková léčba a léčba

VYŠEHRA D SPOL. S R. O. VÍTA NEJEDLÉHO 15, 130 00 PRAHA 3
NAKLADATELSTVÍ PUBLISHERS LTD. TEL./FAX: 224 221 703
info@ivysehrad.cz | www.ivysehrad.cz

Albert Einstein SMYSL RELATIVITY
Autorem předmluvy je **Brian Greene** – světznámý fyzik teoretik strun a popularizátor vědy
Přeložil **Jan Novotný**

VYŠEHRA D – EXPEDICE, Štěrboboholská 44, 102 00 Praha 10, tel./fax: 271 961 380
e-mail: distribuce@ivysehrad.cz **PŘI NÁKUPU NA www.ivysehrad.cz – SLEVA 15 %**

INZERCE

Koncem roku 2015 uplynulo 100 let od chvíle, kdy Albert Einstein publikoval své rovnice gravitačního pole a položil tak základ obecné teorii relativity, kterou podrobněji vložil v následujícím roce a která se dodnes pokládá za nejspokojivější teorii makrosvětla a vesmíru. Jakýmsi Einsteinovým odkazem je především dílo *The Meaning of Relativity*, které poprvé vydala Princetonská univerzita roku 1921 a jež nyní prvně vychází také česky. Jde o zpracování čtyř přednášek, které Einstein v Princetonu proslavil a jež v dalších vydáních rozšiřoval o nové poznatky – v roce 1945 to byl text *O kosmologickém problému*, v roce 1953 *Zobecnění teorie gravitace* a v roce 1955 *Relativistická teorie nesymetrického pole*, což je poslední Einsteinova práce publikovaná ještě za jeho života. V základním textu a v kosmologickém dodatku Einstein vykládá klíčové myšlenky a výsledky svých teorií. Používá přitom matematiky v poněkud náročnější podobě než ve dříve zmíněných svých knihách – dá se říci, že jde o ucelený výklad teorie relativity v podobě, jak ji chápal sám Einstein. Zbývající dodatky ukazují, co bylo hlavním Einsteinovým zájmem po zbytek života. Kniha jako celek umožňuje nahlédnout do Einsteinovy filozofie a pochopit důvody, proč se odchýlil od hlavního proudu fyziky.
Brož., 168 s., 268 Kč

křečemi byla již v plném proudu a šlo o to, čím šoky vyvolávat. Byly už známé kardiazol, inzulin, pacienti tenkrát také zkoušeli dusit CO₂ a hledalo se, co by se dalo ještě použít. Cerletti šel z práce domů a zastavil se u řezníka. Ten však neměl požadovaný kus masa, a tak poslal svého věrného zákazníka do přílehlých jatek, aby si nechal kýženu porci uříznout tam. A zde psychiatr spatřil, jak tele před porážkou nejprve omráčili elektrickým proudem, a dostal vnuknutí. Rád bych zde upozornil na skutečnost, že jde o dodnes používanou léčebnou metodu, která patří k nejúčinnějším u rezistentních depresí a současně k nejbezpečnějším. Tedy žádné kukaččí hnízdo.

Čtenáři, který si medicínu neidealizuje a nevyhýbá se kritickým až jízlivým pohledům na její minulost i samotnou podstatu, se vnučuje srovnání s geniální publikací Richarda Gordona *Medicínské katastrofy* a s antimedicínským traktátem Ivana Illiche *Medical Nemesis*. Obě recenzovanou publikaci předčí jak literárním stylem, tak

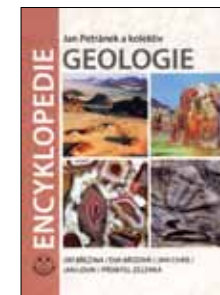
koncizností. Belofsky sice prezentuje mnohem bohatší soubor morytátů, podává je však bez začlenění do doby, kdy se odehrávaly, jednoduše tak, jak se mu scházely na blogu. A tak má docela blízko k Huptychově sbírce lidových zvyků nazvané *Kdo pije včelí mlíko: Od rýmy pomáhá, jestliže matha chytí hočku a připálí ji konec ocasu a dá ji nemocnému dítěti k nosu – rýma přestane*. S tím rozdílem, že Belofským uváděné postupy byly většinou vrazednější a měly punc z lékařských fakult.

Přiznávám se ještě ke snobské vlastnosti: v knize za 268 korun mi vadí hrubé chyby. Například prohlášení, že *se tři planety seřadili ve znamení Vodňare a zkazili zemskou atmosféru* (s. 22), stejně jako informace, že *pilulky obsahovali rtuť* (s. 109). Přes všechny výhrady knihu vřele doporučuji, protože každá demytizace je ozdravná. A vidět, čeho jsou lidé ve snaze pomáhat schopní, může přinést užitečnou katarzi a reflexi pohledu na to, co ve jménu dobra pácháme dnes. ●

JAN PETRÁNEK a kolektiv:
Encyklopedie geologie

Česká geologická služba, Praha 2016

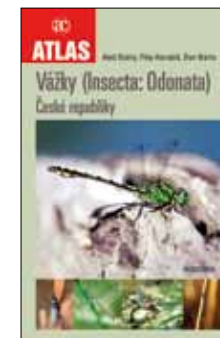
Rozšířené vydání Malé encyklopedie geologie z roku 1993 pod pozměněným názvem přináší rozšířený text zejména o hesla z palynologie, planetologie, regionální geologie České republiky a laboratorních metod určování minerálů. Text provázejí přehledné tabulky a množství barevných ilustrací a fotografií. Knihu jistě ocení nejen profesionálové z geologické, báňské a stavební praxe, z ochrany životního prostředí, ale také studenti příslušných oborů, sběratelé a všichni zájemci o rychlou a jasnou informaci z geologických věd. /sv/

ALEŠ DOLNÝ, FILIP HARABIŠ, DAN BÁRTA:
Vážky (Insecta: Odonata) České republiky

Academia, Praha 2016

Další z podařených a užitečných atlasů nakladatelství Academia se tentokrát věnuje prastarému krásnému hmyzímu řádu – vážkám. I když je současná česká literatura o našich vážkách bohatá (M. Waldhauser, M. Černý: *Vážky České republiky, ČSOP Vlašim*, 2014, 184 stran; A. Dolný, D. Bárta, M. Waldhauser, O. Holuša, L. Hanel: *Vážky České republiky, ČSOP Vlašim*, 2008, 672 stran), přináší tato kniha úsporně a ucelené informace o vážkách ze všech pohledů – přehledné tabulky určovací klíče dospělců, larev a svleček, mapky rozšíření, bionomické poznámky a samozřejmě jsou excelentní fotografické tabule jednotlivých druhů. /sv/

První číslo vyšlo 3. května 1871

vesmír

ISSN 0042-4544 – 12 čísel ročně – evidenční č. MK ČR E 896 – Vydává Vesmír, s. r. o., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 222 828 393, 394, 395, fax: 222 828 396, e-mail: redakce@vesmir.cz, www.vesmir.cz – Nakladatelství zastupují jednatelé: Ivan Boháček, Stanislav Vaněk

Šéfredaktor: doc. Ing. Ivan M. Havel, Ph.D. – Redakce: Ing. Eva Bobůrková (eva@boburka.cz) – Mgr. Ivan Boháček, vedoucí redakce (bohacek@vesmir.cz) – Bc. Zora Góthová (gothova@vesmir.cz) – Mgr. Pavel Hošek (hosek@vesmir.cz) – Marek Janáč (marek.janac@seznam.cz) – RNDr. Stanislav Vaněk (vanek@vesmir.cz, 723 691 462) – Mgr. Ondřej Vrtiška (ovrtiska@gmail.com) – Návrh layoutu: Martin Vágnér – Grafická úprava: Martin Hošek

Redakční rada: prof. MUDr. M. Anděl (medicína) – RNDr. V. Cílek (geologie) – prof. RNDr. J. Černý (biologie) – prof. MUDr. F. Čiampor (virologie) – doc. RNDr. V. Ferák (molekulární biologie) – prof. RNDr. J. Fiegr (biologie) – doc. RNDr. D. Frynta (biologie) – RNDr. E. Ginter (rybná) – doc. Ing. I. M. Havel, Ph.D. (kognitivní věda) – prof. RNDr. Z. Herman (chemie, fyzikální chemie) – prof. MUDr. C. Hášchl (medicína) – Ing. F. Houdek (vědní publicistika, chemie) – Ing. M. Hudík, Ph.D. (společenské vědy) – Mgr. J. Kořář, Ph.D. (botanika) – prof. RNDr. S. Komárek (filozofie vědy) – prof. RNDr. R. Kotecký (fyzika, matematika) – doc. MUDr. Přemysl Jiruška (neurofyziologie) – prof. RNDr. P. Kulhánek (fyzika) – doc. RNDr. J. Langer (fyzika) – prof. RNDr. O. Lapčík (biochemie) – doc. M. Lipoldová (molekulární biologie) – RNDr. V. Ložek (paleontologie, geologie) – prof. RNDr. J. Palouš (astronomie) – prof. Ing. J. Petr (biologie) – doc. P. Pokorný, Ph.D. (paleontologie) – prof. RNDr. J. Rothová, Ph.D. (chemie, fyzikální chemie) – Mgr. C. Říha, Ph.D. (architektura, urbanismus) – RNDr. P. Sádlo (botanika) – prof. RNDr. P. Slaviček, Ph.D. (chemie) – prof. Dr. D. Storch, Ph.D. (ekologie) – prof. Zuzana Storchová (molekulární biologie) – prof. MUDr. J. Syka (lékařské vědy) – RNDr. P. Šima (imunologie) – prof. Dr. Ing. O. Šrámek (geochemie, geologie) – Mgr. J. Toman (biologie) – MUDr. J. Trnka, Ph.D. (medicína) – Mgr. M. Vácha (etika) – doc. Ing. Z. Vašků (zemědělství) – prof. RNDr. B. Velický (fyzika) – Mgr. M. Větrovcová, Ph.D. (matematika, pedagogika) – prof. Ing. Š. Vilček (molekulární biologie) – prof. RNDr. F. Vyskočil (fyziologie) – Mgr. P. Wagner (fyzika) – Mgr. P. Zouhar (fyziologie) – prof. RNDr. J. Zrzavý (biologie)

Inzerce: Stanislav Vaněk, mobil: 723 691 462, e-mail: vanek@vesmir.cz – Miluše Kukačková, mobil: 604 952 140, e-mail: kukackova@volny.cz, tel./fax: 475 211 639 – Marie Andresková, mobil: 776 464 580, e-mail: andreskova@vesmir.cz. Předplatné: SEND Předplatné, P. O. Box 141, 140 21 Praha 4, tel.: 225 985 225, 777 333 370, 605 202 115, e-mail: send@send.cz, www.send.cz – předplatné na rok 970 Kč, předplatné na dva roky 1750 Kč, předplatné na půl roku 499 Kč, cena čísla ve volném prodeji 96 Kč, cena jednoho čísla pro předplatitele 88 Kč. Administrativní: Zora Góthová (gothova@vesmir.cz), tel.: 222 828 394. Volný prodej: Rozšiřují společnost PNS, a. s., v Slovenské republice rozšiřují (stánky prodej 5,30 € pro předplatitele 5,10 €; Mediaprint-Kapa Pressegress, a. s., oddělení iney formy predaja, Stará Vajnorská 9, P. O. BOX 183, 830 00 Bratislava, infolinka 0800 188 826, e-mail: info@predplatne.sk, objednavky@predplatne.sk; pro předplatitele 5,10 €; Magnet Press Slovakia, s. r. o., Sústekova 8, 851 04 Bratislava, tel.: 00421 (2) 67 201 931–33, fax: 67 201 910 a 20, 67 201 930, e-mail: magnet@press.sk. Sazba: Vesmír, s. r. o. (na skenech se podílí Thalia picta, s. r. o., Orbetská 7, 130 00 Praha 3, tel./fax: 272 732 444). Předtisková příprava a tisk: Serifa, s. r. o., Jironická 80, 158 00 Praha 5, tel. 257 290 405. Redakční uzávěrka: 8. 4. 2015, vychází 5. 5. 2016 – Vesmír vychází s podporou NČLF a Nadačního fondu AVAST. © Vesmír, s. r. o.

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv. Vydavatel nenese odpovědnost za údaje a názory autorů jednotlivých článků ani inzerce, včetně inzerce vkládané. Nevyžádané rukopisy nevracíme. VESMAD 95 (5) 249–316 (2016) 68 stran